

וואלחיי סמוך לספר; עיירה בפודוליה; שכוונה או רחוב בקולומיאה. הסביבה היא לכל הדעות בחבל הדרומי מזרחי של מלכות פולניה דאז – פודוליה וגאליציה המזרחית (כיום מחוזות חמילניצקי וטרנופול באוקראינה).

לפי המקובל נולד להוריו אליעזר ושרה בהיותם זקנים מופלגים, "סמוך למאה שנים" אולם, לפחות, אמו האריכה ימים. זכו ההורים לבן כזה משום שהאב שמר על טהרתו, גם לאחר שעשה קריירה מזהירה בארץ שביו. בשובו מצא את אשתו מחכה לו ואז נולד להם בנם הגדול; האב היה מכניס אורחים שאין כמוהו. הוחלט לזכות אותו בנשמה הגדולה של הבעש"ט אם יעמוד במבחן שיעשה לו השטן בעצמו. הלה בא אליו בעצם השבת ואף על פי שחילל את השבת קיבלוהו באהבה ובחיבה והעניקו לו מכל טוב. הוא עמד במבחן.

הילד נתיתם בגיל צעיר מאד. בני העיירה הכניסו אותו לחדר "והצליח בלימודו מאד", אבל מאחר שהיה נוהג לברוח מ"החדר" אל היער ולהתבודד בו, התייאשו ממנו בני העיירה והניחוהו לנפשו.

משגדל מעט קיבל על עצמו "להולין ולהביא תינוקות של רבן אל בית התלמוד ולהוליכם לבית הכנסת לאמור אמן, יהא שמיא רבא וקדושה ואמן בקול נעים, וזאת היתה עבודתו הקדושה עם תינוקות של בית רבן שהוא הבל שאין בו חטא ובכל עת הליכת התינוקות היה מזמר עמהם בקול נעים ובחשק רב וישמע למרחוק כי עבודתו עלתה למעלה למעלה כי היה הנחת גדול למעלה כמו מהשיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש והיה עת רצון למעלה".

תפקידו הבא היה להיות שומר בית המדרש, דבר שאיפשר לו ללמוד בהחבא "וכך היה דרכו: כל זמן שהיו יושבי בית המדרש נייעורים היה ישן וכשישנו הניעורים אזי ניער מלישון ועבד עבודתו עבודה תמה

מפה לכתב". רבי אברהם הכהן, "מו"צ בקהלת באהאפאלי וכעת בק"ק פאטאצק" הוציא את הספר לאור בשם "עטרת ישראל" בזיטומיר תרכ"ז, "על ידי התאמצות ר' שמואל זיילגער מאזרחי אדעססא". הספר הופיע כמהדורות נוספות ובמהדורה חדשה בירושלים תש"ד.

המחבר מביא דברי תורה של סבו – רבי נחום מטשרנובל וגיסו רבי שלום שכנא מפרוהוביטש, אביו של רבי ישראל מרוז'ין. בהסכמתו של רבי אהרן מטשרנובל לספר נזכר גם מיכאל לוי פרומקין, בין המוציאים לאור. מיכאל לוי-פרומקין פרסם ספרים חסידיים רבים וסופו שיצא לתרבות רעה. רבי ישראל לא השאיר אחריו יורש מתאים שימלא את מקומו. בלשון ההקדמה: "לא הניח בן כזה שימלא מקומו לדבר דבר בשמו".

רבי ישראל בעל שם טוב

אוקופ, ח"י באלול תנ"ח (1698) – מז'בז, ר' בסיון תק"ך (1760)

נעוריו

תולדות הבעש"ט לוטים בערפל. עיקר תולדותיו הוא מתוך הספר "שבחי הבעש"ט" – ספר האגדה הראשון של החסידות שנדפס בכמה מהדורות בשנת תקע"ה ומאז עשרות פעמים נוספות. הספר שמגמתו אגדית ולא היסטורית נתגלה כספר אמין והפרטים ההיסטוריים שבו מדויקים.

יום הולדתו ושנת הולדתו אינם ברורים. כל כותבי תולדותיו קבעו את שנת הולדתו: ת"ס (1700) אולם קביעה זו שרירותית. מקורות חב"ד בלבד קבעו: ח"י באלול תנ"ח (1698).

גם על מקום הולדתו אוקופ OKOPY השערות שונות: זו עיר מבצר ליד קאמיניץ-פודולסק, קרוב לגבול פולין ומולדביה. בנוסח שבחי הבעש"ט: "במדינת

[השילוני], שקבל ממשו רבינו עליו השלום והיה מיוצאי מצרים ואחר כך מבית דינו של דוד המלך ע"ה והיה רבו של אליהו הנביא ורבו של מורי זלה"ה. בשבחי הבעש"ט הוא נקרא "רבו שלו הידוע".

בתקופה זו של החברות בין בנו של רבי אדם לבעש"ט, נראה לבני הקהלה "שכהיום הוא הולך בדרך טובים ויתנו לו אשה. אבל לא ארכו לה הימים ומתה אשתו הנ"ל".

אין אנו יודעים כל פרט מזהה של מי שזכתה להיות אשתו הראשונה של הבעש"ט.

נשואיו עם אחותו של רבי אברהם גרשון מקיטוב

משם, אולי בסיבת המיתות הפתאומיות, עבר "לקהילה הסמוכה" לבראד — עיר המחוז הגדולה. בקהילה זו מצא חן בעיני כולם "והיה למדן מופלג עד מאד והיה חכם גדול עד שכל דברי הקהילה נחתכים ונגמרים על פיו וכאשר היה ריב בין אנשים ויבואו אליו היה מוציא לאור משפטם ושניהם, הזכאי והחייב, היה לבם שלם עמו".

באחד המשפטים האלה הופיע לפניו, אביו של רבי אברהם גרשון מקיטוב — בעל שבחי הבעש"ט קורא לו אברהם ובודאי טעות היא שהרי בנו היה שמו אברהם, — יש הקוראים לו אפרים. פסק הדין מצא חן בעיניו והוא הציע את בתו הגרושה חנה — גם את שם אישה הראשון לא נדע — לבעש"ט שראה ברוח הקודש ש"בתו היא בת זוגו". הבעש"ט הסכים ובתנאי שלא יכתב בהסכם שביניהם שום דברי שבח על עצמו אלא יכתב שמו בלבד ישראל בן אליעזר.

בשוב אביו של רבי אברהם גרשון לביתו, הוא מת בדרך. בניו הופתעו למצוא בין הכתבים תנאים בין אחותם הגרושה לבין אדם בלתי מוכר. היחידה שקיבלה את התנאים כמות שהם היתה הכלה בעצמה, "אחר אשר הוכשר בעיני אבינו איז להרהר אחרי זה".

עד שבא העת שינערו בני אדם אז חזר לישן וכסבורים היו שהוא ישן כל הלילה".

הפגישה עם רבי אדם בעל שם

השלב הבא בהתפתחותו של הילד — הנער היה בפגישתו עם בנו של רבי אדם בעל שם, אשר לפי צו אביו היה עליו לתת את כתביו "שהם רזין דאורייתא" "לאיש אחד הנקרא ישראל בן אליעזר והוא כבן י"ד שנים... כי הם שייכים לשורש נשמתו". הוא מתגורר באקופ.

בנו של רבי אדם אכן הגיע לאקופ, אולם לא עלה בדעתו שהכוונה לשומר בית המדרש, אולם לאחר עיקוב ממושך ראה את התנהגותו המיוחדת של הנער. הוא השאיר אצלו קונטרס אחד ומאחר שראה כי הנער מגלה בו ענין, הניח לפניו את ה"כתבים" כולם.

סופו של המפגש היה טראגי, כי בנו של רבי אדם ניספה בנסיונות מיסטיים שנעשו.

דמותו של רבי אדם העסיקה את המחקר. הורודצקי פוסל את הסיפור שכן לא ייתכן שיהודי ייקרא בשם פולני מובהק שכזה; הרב ראובן מרגליות ניסה לזהות את רבי אדם עם רבי אברהם דוד משה מרוהטין שלעדות נכדיו נקרא בשם אדם — ראשי תיבות של שמו; פרופ' ג' שלום, בדרך פלפול מוזר ניסה לזהות את רבי אדם עם רבי השל צורף מוילנא שלדעת שלום היה שבתאי וה"כתבים" הם שכתאיים; פרופ' חנא שמרוק מצא שאכן היתה בפראג דמות של מקובל בשם רבי אדם וסיפורי נפלאותיו נפוצו בעם ואף נתגלה קונטרס מהמאה הי"ז על רבי אדם ששנים מסיפוריו נכנסו ל"שבחי הבעש"ט". הושמעה גם השערה נוספת, אבל היא חסרת כל ערך, השמטנוה.

מורה אחר היה לבעש"ט ואין אנו יודעים מתי התחיל מורה זה להורות את הבעש"ט. הבעש"ט קורא באגרתו לגיסו בארץ, למורה זה "מורי ורבי שלי" ורבי יעקב יוסף מפולנאה, תלמידו המובהק של הבעש"ט, מגלה את שמו של המורה: "אחי השולני

ל"איזה כפר כדי שיתפרנס שם". עיקר הפרנסה מוטל על חנה ואילו הבעש"ט "בנה לעצמו בית התבודדות ביער ושם היה מתפלל ולומד כל הימים לרבות הלילות". בכפר נהג לטבול במקוה שבנה לו, לבש בגדי לבן, בצע על "ב חלות כמנהג המקובלים. כלפי זרים נהג עדיין כבוד וכעם הארץ.

מפעם לפעם ברדתו אל העיר — ולא ברור אם לברודי או לקיטוב — הוא נחשף לשעה, אבל מצליח לחפות על הדברים. פעם הוא מגלה לרבי משה מקיטוב שמזוזתו פסולה, פעם מגלה אשה שנכנסה בה "רוח" שעתיד הוא להתגלות, פעם מגלה גיסו המחשיבו לעם הארץ שספר זוהר בידו.

ההתגלות

בהגיעו לגיל שלשים ושש הותר לו להתפרסם והחלה ההתגלות שלו כמנהיג. שבחי הבעש"ט שמר על כמה מסורות בפרשה זו. בשנים מספורי ההתגלות, מתגלה הבעש"ט באופן אישי לבודדים והם המפרסמים את דבר קיומו ואילו בשנים אחרים ההתגלות היא ציבורית וראשיתה בריפוי חולים, שלאחריה באה המנהיגות הרוחנית. ההתגלות הזאת היתה בטלוסט שבה היה "מלמד".

הסיפור היחיד שבו מופיע שמו של האדם שלפניו מתגלה הבעש"ט הוא הסיפור הקשור בשמו של רבי דוד מקולומיא, המוכר לנו גם ממקורות אחרים, והוא גם סיפור ההתגלות היפה ביותר. רבי דוד מקולומיא נאלץ לשהות בבית הבעש"ט. להפתעתו בחצות הלילה הוא רואה אור דולק בתנור וסבור היה ששריפה היא. הוא מעורר את אשת הבעש"ט, וזו הפעם היחידה שהיא נקראת בשמה, אלא שזו מציעה שהוא אשר יכבה את האש ואז הוא מגלה שזו אור הזורח על הבעש"ט והוא מתעלף מהתרגשות.

גילוי זה עדיין אינו מקנה לו את הפרסום, עד שבא לשם תלמיד אחד של רבי אברהם גרשון מקיטוב, אלא שזה מסרב להיות בבית הבעש"ט גם בשבת. הנסיבות, שהבעש"ט

משנסתיים "זמן" המלמדות, בא הבעש"ט לבקש את כלתו ואולם הוא עשה זאת בהסתרה מלאה. הוא הופיע "כאחד הריקים בפלעציל קצר וחגורה רחבה וישנה את טעמו ולשונו".

מכאן ואילך עברו על הבעש"ט ימים קשים ביותר. הגיס — רבי אברהם גרשון מקיטוב רצה להיפטר מהגיס הבלתי קרוי שנתברר שאינו רק עם הארץ ובור, אלא גם "לא יוצלח בכל מעשיו". הסתבר שהבעש"ט בראותו את יחסו העוין של הגיס המוצג בצדק כאישיות מרכזית בברודי עשה הכל כדי לחזק את הרושם של "לא יוצלח". היחידה שידעה על "הסתרתו" של הבעש"ט, היתה אשתו חנה שלא גילתה דבר.

רבי אברהם גרשון משלח מהעיר את גיסו, והוא קונה לו סוס לצרכיו. הבעש"ט עם אשתו עובר לגור "בין ההרים הגדולים" שמשערים שהם ההרים שבין קיטוב לקוסוב. הבעש"ט היה "חופר טיט" והיא, חנה, היתה מוליכה את הטיט לעיר ומוכרתו לזקוקים לו. הבעש"ט "היה מתענה תמיד בהפסקות גדולות וכאשר היה רוצה לאכול היה חופר גומא בארץ ונותן לשם קמח ומים והיה נאפה מחום החמה וזה היה כל מאכלו אחר תעניתו".

כבר אז היו לבעש"ט תופעות מופלאות של שינוי סדרי הטבע כדי לשמור עליו.

לאחר שנות ההתבודדות הוא עובר למקומות ישוב ומתפרנס כעוזר למלמד, כמלמד, כשוחט בכפר קישלויץ הסמוך ליאזלוביץ וכבר שם דבקים בו רבי יצחק דוב, לאחר מכן הרב מיאזלוביץ ורבי מאיר, הרב מאוסטרהא לעתיד, שניהם הבנים של רבי צבי מרגליות — הרב מיאזלוביץ, אולם עדיין הבעש"ט ממשיך בהסתרתו.

משם חוזר הבעש"ט לברודי ורבי אברהם-גרשון מקבלו כמשרתו וכעגלון בשרותו, אולם הבעש"ט ממשיך בתכסיסיו ורבי אברהם-גרשון משלחו שנית והפעם

רבי יעקב יוסף מפולנאה, שהיה אז רב בנמירוב. במקומו נבחר לסופר — רבי צבי הירש-סופר, התופס מקום נכבד בפעילותו של הבעש"ט.

הפרסום והנדודים

הבעש"ט מתפרסם במהירות עצומה ושמעו מגיע למרחקים גדולים. רשימת המקומות המתפארים בביקור הבעש"ט אצלם היא גדולה. בלי ספק הגיע הבעש"ט עד לסלוצק, להזמנתם של הגבירים הגדולים שמואל וגדליה, "החוכרים הראשיים של כל אחוזות הנסיך רזדוויל". ספור זה המובא בהרחבה ע"י "שבחי הבעש"ט" מתאשר גם במקורות חיצוניים. החוכרים הגדולים מבקשים את ברכת הבעש"ט עם חנוכת "בית חומה" למגורים, הבעש"ט מגלה להם את עתידם וסופם, כפי שאמנם התקיים.

כהסבר לביקורי הבעש"ט במקומות כה מרוחקים, מרבה האגדה החסידית לספר על שימושו של הבעש"ט ב"קפיצת הדרך". בעשרים ותשעה מקומות, הרשומים בשמותיהם, ביקר הבעש"ט והם בפודוליה, וואלין, ליטא, גאליציה, אוקראינה. מסורות עם מספרות על ביקורו ברומניה — בפיאטרה-ניאמץ נשמר בקדושה בית כנסת שבו התפלל הבעש"ט ברדתו מן ההרים שבהם התגורר; בברודי שבגליציה נשמר ה"עמוד" של הבעש"ט; בהונגריה — בקהילות קאלוב, זומבור וטרנטש ביקר הבעש"ט בשנת תק"ו; במרמוש ביקר הבעש"ט פעמים רבות.

מן הדין לומר שמסורות חב"דיות, שפורסמו ע"י האדמו"ר רבי יוסף יצחק שניאורסאהן מליובאוויטש, מספרות ספורים אחרים לחלוטין על דרך לימודו של הבעש"ט, על התגלותו ופרסומו. ברשימות אלה ביקר הבעש"ט גם בבריסק, פינסק, הלזסק, מינסק וסמרגון. חלק ממסורות אלה סותרות את המסורות אשר פורסמו בשבחי הבעש"ט בשמו של רבי שניאור זלמן מלאדי.

גם להם, הכריחו אותו להיות בשבת אצל הבעש"ט והוא נדהם לראות ש"עם הארץ" הזה בפי הציבור, טובל במקוה ונוטל ידיו בשבת לשטים עשרה חלות. בליל שבת מופיע עדיין הבעש"ט כ"בן כפר" והאורח מסביר לו את פרשת השבוע כמו שמסבירים לאיש כפר כזה, היינו תרגום מלולי של הפסוקים מעברית ליידיש. גם הוא מתעורר בלילה ורואה אש בוערת וגם הוא מתעלף. בשבת בבקר כבר היה הבעש"ט "בהתגלות" ואמר "דברי תורה, רזין דאורייתא אשר לא שמעתן אוזן מעולם". במוצאי שבת הוא "גוזר" עליו שיגלה ל"כת החסידים הגדולים" אשר היו בעיר וגם "הרב דקהילה" — סביר שמדובר בקיטוב, שבה "הרב דקהילה" — רבי משה מקיטוב — כבר ידע את גדולת הבעש"ט. התלמיד אשר צווה — למרבה האירוניה — לא לגלות זאת לרבי אברהם גרשון, עשה את מלאכתו באמונה ו"הלכו כולם לכפר שלו לבקש אותו שיבוא העירה". הבעש"ט כבר ראה ברוח קדשו שהם באים אליו והוא הלך לקראתם. הם נפגשו ביער והכתירוהו למנהיגם. ההתגלות היא רוחנית.

רבי ישראל מכנה את עצמו "בעל שם טוב", היינו העוסק בלחשים, קמיעות וסגולות. מקצוע "בעלי השם" היה ידוע בתקופה זו, בעקבות התפתחות הקבלה, אלא שרבי ישראל נקרא גם בתוספת המלה "טוב" — בעל שם טוב ולתאר זה ניתנו פרשנויות שונות, אולם הוכח שתאר זה לא היה בלעדי לרבי ישראל והיו גם בעלי שם אחרים שהוסיפו את המלה "טוב" לתאדם.

ריבוי המבקשים את קמיעותיו של הבעש"ט מצריך קבלת סופר מיוחד לשם כך. הראשון שזכה בתפקיד זה היה רבי אלכסנדר סופר, חותנו של רבי דב בר בר שמואל מחבר "שבחי הבעש"ט", אולם בהסכמת הבעש"ט עבר לשדה-לבן, ברדיטשוב ובסוף, גם זה בהסכמת הבעש"ט, לנמירוב, דבר שאיפשר לחתנו להיות במחיצתו של

פרסומו הרב הביאו למז'בוז שהיתה בעבר עיר ראשית במחוז פודוליה שבפולין. הרבה טעמים נמסרו להתיישבותו בעיר זו. לאחרונה נתגלה כי הדירה שגר בה במז'בוז, ניתנה לו כדירת-חינם והיה פטור מלשלם לעיריה את התשלומים שחויבו בהם תושבי העיר. במסמכי העיריה הדנים בו הוא מופיע כ"דוקטור ישראל בעל שם טוב" — עדות שגם העיריה הכירה בכחו הרפואי.

תלמידי הבעש"ט ובני ממשפחתו

עד מהרה היו ה"שמות" — הקמיעות והסגולות לדבר מישני ומנהיגותו הרוחנית היתה לקובעת. אלפים החלו נוהרים אליו. מהתלמידים הסגוליים שבאו אליו — רבנים, מקובלים, מגידים, גבירים, אפשר לציין את השמות הבאים:

רבי דב בער "המגיד הגדול" ממזריטש — יורשו של הבעש"ט, רבי יעקב יוסף הכהן מפולנאה — תלמידו האהוב של הבעש"ט וסופרה של החסידות, רבי פנחס מקוריץ, רבי חיים מקרוסנה, רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב, רבי ליב משפולה, רבי מאיר הגדול מפרמישלן. כל אלה כיהנו כאדמו"רים. בצעירותם היו אצלו גם האדמו"רים רבי מנחם מנדל מויטבסק ורבי נחום מטשרנובל. רבנים ונושאי תפקידים רבניים היו אצל הבעש"ט: רבי אברהם גרשון מקיטוב, רבי אריה ליב מפולנאה, רבי מאיר מרגליות מאוסטרהא, רבי יצחק דב מרגליות מיאזלוביטש, רבי יחיאל מיכל מהורודנא, רבי יוסף יואל מסטעפן, רבי דוד הלפרין מאוסטרהא, רבי ישראל מסאטינוב, רבי דב בער מזאסלב, רבי משה שהם מדולינא, רבי משה מקיטוב, רבי בנימין מזאלוויץ, רבי מנחם מנדל מפרמישלן, רבי אברהם מפודולסק, רבי אברהם אריה מקריבוש ושדה לבן. רבי אהרן מקליוואן-סלאפקוביץ, רבי דב בריש מלכוב, רבי דוד מקולומייא, רבי דוד לייקס, רבי דוד פירקוס, רבי דוד מקארושטיסאב, רבי זלמינא שרגורודסקי מקישנוב, רבי חיים מליניץ, רבי יוסף משה

ממז'בוז, רבי יוסף מקאמינקא, רבי יצחק מדרוהוביטש, רבי ישכר בער מלובאוויטש, רבי ישכר מקישינוב, רבי ישעיהו מיאנוב, רבי לייבוש ממזריטש, רבי ליב פיסטינר, רבי מנחם מנדל מבאר, רבי משה משדה-חדש, רבי פאלק מטיטשלניק, רבי קהת מוועריש, רבי אברהם שמשון מראשקוב, רבי שמואל מקאמינקא, רבי שבתי מראשקוב. מבני חבורת הבעש"ט והמסתופפים בצלו: רבי אברהם-אבא — אביו של רבי פנחס מקוריץ, רבי אברהם אבא מדוביסאר, רבי אהרן ממז'בוז, רבי אליהו מסוקולובקה, רבי אליעזר מטומשפול, רבי אלכסנדר שוחט, רבי ברוך מקאמינקא, רבי ברוך מליאזני, רבי גרשון מלוצק, שני רבי דוד ממיקוליב, רבי דוד משאריגראד, רבי זאב וולף קיצעס, רבי זלמן מלוצק, רבי זלמן ממזריטש, רבי יודל מטשידנוב — "גלגול שמואל הנביא", רבי יואל מגמירוב, רבי יונה "הטוב" מאוסטרהא, רבי יונה מקאמינקא, רבי יונה מפולוצק, רבי יוסף מדרוהוביטש, רבי יוסף מחמלניק, רבי יוסף ספראדווילר, רבי יעקב מהאניפולי, רבי יעקב ממזבוז, רבי יעקב קופל מקולומייא, רבי יצחק ממזריטש, רבי לייבוש מווישניצא, רבי ליב שהיה "מאיר דחושבנא", רבי ליב שרה'ס, רבי לייב קסלר, רבי ליפא מחמלניק, רבי מאיר מהאניפולי, רבי מאיר חריף, רבי מנחם מנדל מקולומייא, רבי מרדכי מזאסלב, רבי משה קעדס, רבי משה משאטנובה, רבי משה משל מבעזענקא, רבי משה מגמירוב, רבי נחמן מהורודנא, רבי נחמן מקוסוב, רבי נטע מאורוטש, רבי ניסן כ"ץ מדואהרט, רבי עזריאל מפאלאצק, רבי פרידל מברודי, רבי צבי הירש ר' שמואלקס מאוסטרהא, רבי צבי הירש — אביו של רבי יחזקאל מקוזמיר, רבי צבי סופר הבעש"ט, רבי צבי מקאמיניץ, רבי צבי חסיד מזלוטשוב, רבי שמואל מוורטובקה, רבי שמריל מוורתיבקה, רבי אהרן מקיטוב, רבי שלמה באיווער.

מבני משפחתו: הרבנית חנה שנפטרה בחייו, בנו — רבי צבי שישב בפינסק, לפי

מסורת חב"ד הנהיג את עדת החסידים זמן שאמר להם קודם לכן. לפי אחד המקורות מסויים והעביר את ההנהגה למגיד ממזריטש. ^{אוצר החכמה} ¹²³⁴⁵⁶⁷ היתה הסתלקותו ביום שני של שבועות בתו — אדל, אשר תפסה מקום מרכזי בעולם החסידות, אשת רבי יחיאל אשכנזי אשר תולדותיו ומעשיו לא ידועים.

הבעש"ט לדורות

בספרות החסידית, המקורית והאגדתית, נשתמר שמו של הבעש"ט בהערצה בלתי רגילה. יחיד הדורות כולם היה, כמוהו לא היה ולא יהיה. עוד בחייו נוצרה האגדה והיא הלכה והתרחבה.

המגיד ממזריטש, יורשו של הבעש"ט, העיד עליו "שידע בכל תודש ניסן איזה ממונים ממנים על העולם כדי להתנהג אתם ועל ידם" ו"הוא ידע שיחות עופות ושיחת דקלים".

רבי יעקב יוסף הכהן מפולנאה, תלמידו האהוב וסופרה של החסידות מעיד כי "הבעל שם טוב ראה מרחוק ושמע הכרוזין כאשר נתברר לאמיתו". כבר הבאנו בשמו שאחיה השילוני היה רבו של הבעש"ט.

רבי אהרן שמואל הכהן מסטפן-אוסטרהא בעל "קורא מראש" ^{אוצר החכמה} "אשר דברי האלהי הקדוש כל דבריו כגחלי אש ואפילו שיחות חולין שלו היו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומיליו לצד עילאה ימלל".

רבי מאיר מרגליות, רבה של אוסטרהא: "כשיזכה להבין ולהתדבק באותיות הקדושות יוכל להבין מתוך האותיות ממש אפילו עתידות ומילדותי מיום שהכרתי בדביקות האהבה את מורי ידידי מהור"ר ישראל הנ"ל, ידעתי נאמנה שהנהגותיו היו בקדושה ובטהרה ברוב חסידות ופרישות... דמטמין גלין ליה, כבוד ה' הסתר דבר".

רבי מנחם מנדל מויטבסק שהספיק להכיר את הבעש"ט כותב: "היה היה דבר ה' בידי הבעל שם טוב ויגזור אומר ויקם. אחד היה ומהקדמונים לא קם כמוהו. אחריו לעפר מי יקום".

רבי יעקב יאקיל ממז'בוז, מבני החוג הקרוב לבעש"ט, ביקש מבנו להסתכל על

מנכדיו ידועים: רבי אהרן מטיטוב בנו של רבי צבי, רבי משה חיים אפרים מסדילקוב ורבי ברוך ממז'בוז, בני אדל בת הבעש"ט, פייגה, בתה של אדל ואמו של רבי נחמן מברסלב.

ימיו האחרונים

בשנותיו האחרונות נתרגשה ובאה לעולם צרת הפרנקיסטים. הבעש"ט היה עד שמיעה לניכוח בין הרבנים והפרנקיסטים שהתקיים בקאמיניץ במעמד הבישוף דמבובסקי צורר היהודים ובעטיו נגזר על שריפת ספרי התלמוד. אף היה עד לויכוח השני שהתקיים בלבוב בשנת תקי"ט ולפי מקור אחד שנתבדה היה גם הבעש"ט בין המתווכחים. האגדה החסידית מתארת את מאבקו בתפילות של הבעש"ט נגד הפרנקיסטים "ונתעצם מאד". אף על פי כן הבעש"ט הוא היחיד המביע כאב על מעשה ההמרה לנצרות של הפרנקיסטים משום ש"השכינה מייללת ואומרת: כל זמן שהאבר מחובר לגוף — יש תקוה שתהיה לו איזה רפואה וכשחותכים האבר אין לו תקנה עולמית, כי כל אחד מישראל הוא אבר מהשכינה".

הסתלקותו של הבעש"ט, המתוארת בשבחי הבעש"ט בצורה דראמטית קשורה אף היא "בהתעצמותו נגד כת השבתי צבי". כליל חג השבועות תק"ך עוד קיבל את החסידים. בחג בבקר, קרא ל"אנשי סגולתו" וגילה להם את הסתלקותו הקרובה. הספיק להתפלל, לקבל "את כל אנשי העיר" ולומר להם דברי תורה. אחר הסעודה התיישב במיטתו ואנשי סגולתו מסביבו. חזר ואמר דברי תורה. הוא ביקש לומר "ויהי נועם" והוא עצמו שכב וכיסה עצמו בסדין. ראוהו מזדעזע וחרד כמו בתפילה, לאחר מכן נח וראו שהשעונים בחדר פסקו מללכת. כפי

לו מוה"ר ישראל בעל שם טוב" וגם "הרב החסיד הקדוש מוהר"י בעל שם טוב".

רבי שלמה יצחק היילפרין מספר בהקדמה לספר "בית יעקב" – שו"ת של אביו רבי יעקב היילפרין שלא נדפס: "כד הוינא טליא, זכרתי הרב המפורסם בחכמת האלקות מו"ה ישראל בעל שם זצ"ל עשה שאלת חלום והראו לו שנשמת אבי מורי ז"ל [היא] נשמת רב אלפס ובעבור שלא חיבר הרב אלפס בסדר קדשים בא אאדמו"ר לתקן וכך אמר בפירושו". מאחר שרבי יעקב נפטר בשנת תצ"ח, הרי שעדות זו היא הקדומה ביותר המספרת על הבעש"ט. כותב הדברים לא היה חסיד.

שמעו הגיע גם אל רבי אריה ליב ממץ בעל "שאגת אריה" שהעיד על הבעש"ט ש"מה שידע היה על ידי שאלת חלום ככל לילה".

אין זו חוות דעת שלילית.

אין לנו כל מקור היסטורי בדורו של הבעש"ט המביע דעה שלילית אודותיו, או חוסר אימון בכחו.

הנסיונות למצוא רמזים נגד הבעש"ט בספר

"משמרת הקודש" לרבי משה בר יעקב מסאטנוב נדחו ועל כל פנים אין הבעש"ט נזכר בספר בשמו. מקור אחר מביא דברי בקורת של רבי חיים כהן רפפורט נגד הבעש"ט ואולם מקור זה נחשד בזיוף.

רק מקורות אגדה מספרים על התנגדות לבעש"ט. הוא הוזמן לרבי אברהם-אבא ראש ועד ארבע ארצות כדי להוכיח שהוא תלמיד חכם. הוא נשאל שאלה הלכתית קלה, אולם משהוכיח כי יודע הוא מה שהתרחש אצל השואל, חדל הלה משאלותיו. לפי נוסח חב"ד הגיעה אל הבעש"ט משלחת של ועד ארבע ארצות וזו נוכחה לדעת בגדולתו.

לפי מקור אגדי אחר, מאוחר ובלתי אמין, רצו להחרים את הבעש"ט בברודי אלא שהבעש"ט גילה את הענין והצליח לבטל

הבעש"ט: "כי לא יתראה בעולם עד ביאת משיח צדקנו, כי הוא רבי שמעון בר יוחאי".

לעדוהו של רבי שניאור זלמן מלאדי, מפי רבותיו, בניגוד לדעה המקובלת, היה הבעש"ט גדול בתורה ו"אופן השכלתו בלימוד הנגלה היה ממש השכלת אביי", "שר התורה בנגלה ונסתר" ו"אם היה בזמן התנאים היה פלאי מהמיוחדים שבתנאים". ה"חוזה" רבי יעקב יצחק מלובלין: "אם יבוא אדם ויגיד לי כי ראה שעשה הבעל שם טוב סולם ועלה לשמים בחיים, בגופו ובמלבושיו, אאמין לו כי כל מה שאומרים על הבעל שם טוב ראוי להאמין".

הבעל שם טוב בתודעת הדורות

גם רבני הדור שלא מעדת החסידים שמעו את שימעו של הבעש"ט והם מדברים עליו בהוקרה.

רבי מאיר מקונסטנטין, בנו של רבי יעקב עמדין, אשר אליו פנה הבעש"ט בשאלה הלכתית משיב לו בדברי הפתיחה הבאים: "אלוף ביהודה ובישראל עושה חיל, קטן וגדול שם הוא. ממציא מזור ותרף לגבר אין איל. גדול הוא בששר ושם לו ברקת וגבר בכל. ה"ה הרב המופלג המפורסם בשם טוב מורנו הרב ישראל נרו יאיר".

רבי מאיר תאומים, אביו של רבי יוסף תאומים בעל "פרי מגדים", אשר היה "מגיד מישרים בלווערטוב לערך עשר שנים ואחר כן נתקבל למגיד מישרים ומורה הוראה בק"ק לבוב" מזכיר בספרו את המכתב מארץ הקודש "מה שכתב מהור"ר גרשון נ"י לגיסו המפורסם בעל שם טוב נרו יאיר". כמוהו, רבי אברהם הלר מדולינא שבספרו "זריזותא דאברהם" שנכתב בחיי הבעש"ט הוא כותב: "ואחר כתבי זאת שמעתי ממש דברים אלו אומרים בשם החסיד ר"י בעש"ט ושמחתי על זה".

רבי חיים יוסף דוד אזולאי בשם הגדולים שלו קורא לו "הרב המפורסם קדוש ייאמר

המצנפת והרים העטרה מהתורה הקדושה. המציא ספר רפואות". גם הוא מוכרח להודות "והיה מכיר קצת באיזה סגולות ושמות כמנהגי בעלי השמות".

ההסטוריונים בדור הראשון והשני של "חכמת ישראל" שכתבו בגרמנית כותבים בשלילה מוחלטת על הבעש"ט מייסד התנועה שנואת נפשם. האחרון שבהם – גרץ – כותב עליו בשנאה גלויה והוא מוצג כ"בעל עגלה". האינפורמציה היחידה הידועה לו היא מכתבי המתנגדים.

גישה חיובית מגלה שמעון דובנוב המשבח את הבעש"ט על "פשטותו וישרת לבו".

בדורות האחרונים נשתנתה הגישה והכל מכירים באישיותו החד פעמית של הבעש"ט. פרופ' יהודה אבן שמואל (קאופמן) השוה את הבעש"ט לאברהם אבינו ולמשה רבנו.

אופייניים לגישה החדשה הם דבריו של אליעזר שטיינמן על הבעש"ט:

"ר' ישראל היה בבחינת כלל ישראל, היינו, אחד מפשרי בני ישראל לא גאון בתורה, אפילו לא למדן. לא רב ושונה הלכות, לא חריף ועוקר הרים, לא פרנס בדורו, אלא יהודי סתם, אחד מקטני ארץ, ואף על פי כן עורר תמורה כבירה ברוח העם, ויצא ממנו שפע רב כזה על אורחות חיים ודרכי המחשבה באומה, שלא ירדו לעולמנו על ידי שום גאון קדמון או אחרון בישראל. וזהו הנס שבדבר, שאדם פשוט נתעלה למדרגה שלא הגיעו אליה תרשישים, אראלים ואריות אין זאת כי אדם פשוט זה היה אדם גמור, היינו, אדם השלם והמושלם בפשטותו, התמים הגמור, תום של טבע, שנתנה לו נשמה אנושית, טבע חי – כלום יש לנו נס גדול מזה?... הוא עצמו, דמותו כמהותו, פלא נס, כה פשוט הנהו וכה נשגב ומרומם... כל מראהו של הבעש"ט הוא חזיון בוקר טהור ותמים, כל דבור שלו בנין-אב בחכמת החיים והוא בעצמו אחד מן האבות".

את המחשבה הזו. לפי מקור נוסף של הבעש"ט את רבי זאב וולף קיצעס, נאמן ביתו והוא אשר ביטל את הענין. גם ידיעה על חרם נגד הבעש"ט באוסטריה נתגלתה כמזוייפת.

המתנגדים לחסידות משהחלו לפרסם את ספרי הפולמוס שלהם הכניסו גם את שמו של הבעש"ט ומתוך הדברים ניכר שדמותו אינה ברורה להם. בספר הפולמוס הראשון "זמיר עריצים וחברות צורים" שנדפס בשנת תקל"ב, אין שמו של הבעש"ט נזכר כלל. כך הם פני הדברים בספרי המתנגדים מחוגי הרבנים וכך הם הדברים מחוגי המשכילים.

הראשון בספרות זו המזכיר את הבעש"ט הוא הפילוסוף שלמה מימון. הוא אמנם קורא לו רבי יואל בעל שם, אבל אין ספק שהכוונה לבעש"ט – מייסד החסידות. הוא מכנה אותו כ"מקובל ידוע" שהגיע לפרסום גדול ע"י מעשי רפואה מוצלחים אחדים "שעשה בסיוע של ידיעותיו המדיציניות וטכסיסן להטים של אוחז עינים שהתאמר כי ביצע את כל זה בעזרת הקבלה המעשית ובכח השם המפורש. בדרך זו זכה להצלחה גדולה מאד בפולין". ספרו האוטוביוגרפי שממנו לקוחים הדברים הופיע בשנת תקנ"ב, שלשים שנה לאחר פטירת הבעש"ט.

ארבע שנים לאחר מכן מאשים יעקב קלמנסון את הכת שצמחה במז'בוז' ומייסדה היה "רב קנאי" ובגלל אלה קשה "לתקן" את מצב היהודים. הדברים אמורים בקונטרס שנכתב בצרפתית "על מצב היהודים בפולין ועל האפשרות לתקנו".

מחוגי הרבנים המתנגדים לחסידות בולט ישראל ליבל מנובהרדוק שכתב את "ספר ויכוח". הוא קורא לבעש"ט "המסית הגדול שבגדולים". הוא טוען ש"אין בו מים של תורה" אבל מאשר ש"הוא יודע דבר שלא ראה ולא שמע", כך, לפחות, "היו אומרים".

מחבר "זמיר עריצים" שנדפס בשנת תקנ"ח ומחברו אנונימי מאשים את הבעש"ט ש"הסיר

תורת הבעש"ט

שלשת היסודות של תורת הבעש"ט

מהבעש"ט עצמו לא נותר שום חיבור או כתב-יד. מכתב אחד ויחידי שחתימת הבעש"ט מופיעה בו, הוא המכתב שנשלח אל רבי יעקב יוסף מפולנאה שנדפס בשבחי הבעש"ט בשיבושים ונמצא בארכיונו של האדמו"ר מלובביטש. (נדפסה לראשונה ב"התמים" עם תצלום האגרת – ווארשא תרצ"ו).

גם התמונה של הבעש"ט כפי שהיא מופיעה בספרים אינה שלו.

אגרות אחדות של הבעש"ט נדפסו במקומות שונים ואולם בודדות הן. המפורסמת שבהן היא האגרת שנדפסה בסוף הספר "בן פורת יוסף" ובה משתקפת דמותו של הבעש"ט. תורתו של הבעש"ט הובאה בספרי תלמידיו ובעיקר בספרי רבי יעקב יוסף מפולנאה – "תולדות יעקב יוסף", "בן פורת יוסף", "צפנת פענח" ו"כתונת פסים". מובאים בשמו מאות דרושים ודברי תורה שבהם מצטיירת תורתו של הבעש"ט והנהגתו. ספרי לקט רבים שקבצו את דברי הבעש"ט למקום אחד, חוברו במרוצת הדורות. הראשון שבהם "כתר שם טוב" שחיבר רבי אהרן הכהן מאפטא (תקנ"ד) והאחרון שבהם, וגם המקיף ביותר, הוא הספר "בעל שם טוב על התורה" שחובר ע"י רבי נתן נטע הכהן מקולביעל ושמעון מנחם ודניק מקולביעל. משום מה נזקף חיבור הספר, שלא בצדק, לודניק.

גם הספר "צוואת הריב"ש" אינו משלו ואולם יש בו לקט מדברי הבעש"ט שנעשה ע"י רבי ישעיהו מיאנוב-דינוביץ.

בשנת תרע"ט נתגלתה "גניזת חרסון" שבה מאות מכתבים מהבעש"ט ותלמידיו. גניזה זו נתקדשה מאד בחסידות חב"ד, אף שמדובר בהעתקים ולא במקור. המחקר המודרני, מאידך, קבע שגניזה זו היא מזוייפת. לאחרונה הועלתה הדעה שיש בגניזה מסמכי אמת רבים, אלא שהיא נוצלה ע"י מזייפים למיניהם שהוסיפו לגניזה, במקור ומחוץ למקור, עשרות מכתבים מזוייפים.

הבעש"ט בא לפתור את שלשת המשברים העיקרים של התקופה.

התורה והחכמה

הבעיה הדתית. הבעש"ט העלה את המוראל של בני העם הפשוט בהעלותו את ערכם לפני ה'. גם הם אהובים לפני המקום יותר מן המימסד הרבני והקהילתי המתנשא מעליהם. לא רק תורה חשובה לפני ה', אלא גם התפילה וכאשר זו באה מלב טהור וזך, עולה תפילה זו על תפילתם של הרבנים והלמדנים. מה שלא יעשו גדולי עולם, תעשה תפילה הבאה מלב, גם אם היא משובשת ובלתי ברורה. "רחמנא לבא בעי" – אלקים דורש ומבקש את הלב. לשם כך הנחיל הבעש"ט יסודות חדשים שגם יהודי פשוט יכול לקיים; תפילה בהתלהבות, טבילה במקוה, ריקוד, אמונה תמימה, עבודת ה' בגשמיות. גם באכילה, בעבודה, אפשר לעבוד את ה'.

בפרשנות מקורית של תורת האר"י, ראה בהמשך, העלה הבעש"ט את ענין השמחה כיסוד מרכזי. מול הדכאון, הצער והכאב שהיה העם שרוי בו, דרש הבעש"ט שמחת חיים כעקרון אלקי. הקב"ה אוהב את השמחים. יש להעלות את השמחה כערך דתי ולשם כך מותר להשתמש גם בדברים חיצוניים שירבו את השמחה כמו שתית י"ש.

הבעיה המשיחית

הבעש"ט ידע "לנטרל" את השאיפה המשיחית האקטואלית. גם החסידות מביאה את הגאולה ורק דרכה יבוא המשיח – הבעש"ט כותב על כך במפורש באיגרתו אל גיסו רבי אברהם גרשון מקיטוב ואולם אין משיח אקטואלי.

הבעש"ט בעומק חכמתו האלקית ידע לקרב את החוגים שהאמינו עדיין ברעיונות שבתאים, ע"י אימוץ כמה מהליכותיהם והכנסתם לתוך מסגרת ההלכה. כך פירש הבעש"ט פירוש משלו את ענין ה"ירידה

בחריפות בשם "קודשא בריך הוא ושכינתיה" שלא יסתגף "כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה" ו"בכיה רעה היא מאד".

ספרי החסידות והאגדה החסידית מתייגעים להסביר כיצד העז הבעש"ט לשנות את מה שקבע האר"י הקדוש. אחד ההסברים הוא שנשתנו הדורות ונשתנו ההגדרות, שני מסביר שהבעש"ט הוא האר"י שהוא רשב"י ומכאן סמכותו ("עלית למרום שבית שבי" – שמעון בר יוחאי, יצחק בן שלמה, ישראל בן שרה). האגדה אף מרחיקה לכת ואומרת שהבעש"ט קיים ויכוח עם האר"י ובשמים קבעו שעכשו ההלכה כמו הבעש"ט. כך הרשה לעצמו הבעש"ט לקבוע גם "כוונות" אחרות בטבילת המקוה.

קוי דמיון מרובים בין האר"י לבעש"ט: שניהם לא כותבים את תורתם והיא מתפרסמת ע"י התלמידים, שניהם משמיעים את דברי התורה גם ביציאה למרחבי הטבע, שניהם בעלי מופת, שניהם "מתקנים" נשמות תועות, שניהם יודעים את גלגולי הנשמות של אלה אשר באים אליהם. יפה כיוון רבי ארון ליב מפרמישלאן בראותו את הבעש"ט והוא גער: "כב' הוא האר"י הקדוש" והבעש"ט מגיב: יפה כיוונת!

אגדת הבעש"ט

הקובץ הראשון והחשוב ביותר לאגדת הבעש"ט הוא הספר "שבחי הבעש"ט" שכבר הזכרנו אותו כמקור עיקרי לתולדות הבעש"ט. הספר זכה למהדורות רבות והוא מהספרים הנפוצים ביותר. כבר בשנת הופעתו הראשונה, תקע"ה, הופיע הספר בשלש מהדורות, למרות החרמות האוסרות להדפיס את הספר "תוך עשר שנים".

הסברא המקובלת היא שהספר לא נדפס בשנת כתיבתו. וודאי שכתבתו, או חלק ממנה, היתה לפני שנת תקס"ג, שכן רבי שלום מפרוהוביטש, אביו של רבי ישראל מרוז'ין, נזכר בו בברכת החיים. אבל יש גם חלקים מאוחרים יותר.

צורך עליה" לא כירידה, חלילה, לתוך עומק הטומאה, אלא כירידה רוחנית זמנית ולא מעשית. מענין שגם רעיונות אלה שאומצו ע"י הבעש"ט כצורך שעה, נדחו לאחר מכן ע"י צדיקי החסידות, או שלא עסקו בהם יותר, מאחר שלא היה בהם צורך.

את הבעיה החברתית, פתר הבעש"ט ע"י יצירה מקורית משלו. הוא יצר את משרת ה"צדיק" שברבות הימים היה ל"רבי" (בניגוד ל"רב"), אדמו"ר (אדוננו מורנו ורבנו) והיינו משרה שממעל לממסד הרבני והקהילתי. הצדיק הוא איש החברה, הוא מוכן להענות לכל הפונים אליו, גם אם הפניה היא בענינים אישיים וחומריים. הצדיק הוא הכתובת למצוקות העם. אליו אפשר לפנות בכל עת, דבר שלא ניתן היה להעשות במימסד הרבני והחברתי הקודם.

הקבלה והבעש"ט

הבעש"ט קיבל את עקרון "שכירת הכלים" בתהליך בריאת העולם, כפי שפירש האר"י הקדוש, "לפי שהכלים לא יכלו לסבול את שפע האור שנזרם לתוכם עד בלי די ונשתברו". אולם בעוד שלפי תורת האר"י הדבר נבע מדיסהרמוניה, ומכאן כל ביטויי הצער האין-סופי של האדם, המחייבו לייסורים ולגלגולי-שלג, לתעניות ובכיות, קבע הבעש"ט שהשבירה היתה הרמונית, מתוכננת והאדם נברא כחלק מתהליך הבריאה, לתקן את הפגם המתוכנן שבבריאה ומכאן חיוב השמחה שבאדם. אדם מישראל חייב להיות שמח בהיותו נבחר ע"י הקב"ה להיות "שותפו" בהחזרת הפגם לתיקונו, "לתקן עולם במלכות שדי". בהגדרה של אחד מגדולי החסידות: "עד הבעש"ט אשר היתה העבודה בסיגופים היו נותנים כח במלאך אלקים בבחינת הצמצום. מהבעש"ט ואילך אשר נתחדשה העבודה ע"י יחודים וכו' נותנים כח במלאך ה' ובמלאך ה' צבאות".

הבעש"ט התנגד בחריפות רבה להתענוויות ולסיגופים. במכתבו אל תלמידו האהוב רבי יעקב יוסף הכהן מפולנאה הוא מזהיר

אין לספר יומרות היסטוריות אלא "לעוררן [את הקוראים] לאהבת המקום ברוך הוא ולהכניס יראת שמים בלבבן".

מתברר שהספר הוא מקור היסטורי נאמן ורוב הדמויות והאירועים שבספר זהו בוודאות, אף שיש בו גם שיבושים קלים. הבעש"ט מתגלה בספר כבעל רוח קודש גלוי, כמבין שפת חיות ועופות ואף, בשעת הצורך, כמחיה מתים, אולם אין מחבר הספר, ויחיד הוא בזה באגדה החסידית, מעלים גם כשלונות של הבעש"ט. "הטעו" אותו מן השמים בשל סיבות שונות והבעש"ט בעצמו מודה שלא ראה נכונה את הדברים, עוד הוכחה לאוטנטיות של העדויות בספר.

הספר הוא הראשון שהפיץ את אגדת הבעש"ט שעשתה אותו, גם מבחינה האגדה, לדמות חד פעמית בתולדות ישראל.

במאה ה-19 הופיעו קבצי אגדה גם ביידית שבחלקם הם ספורי שבחי הבעש"ט ובחלקם ספורים חדשים. המעורר אימון ביותר הוא הספר "קבוצות יעקב", של רבי יעקב מרגליות, המספר דברים בשם אביו, רבי שמואל מרגליות מזאלישטשיק שגדל בבית הבעש"ט, ואולי הוא הנזכר במסמכים הממשלתיים כמתגורר בבית הבעש"ט.

בדורנו הופיע שבחי הבעש"ט עם הסברים — לא תמיד מוצלחים בגוף הטקסט. ש"י עגנון נתן לספורי הבעש"ט עיצוב מודרני והדברים נדפסו מתוך עזבונו. כך עשה גם פנחס שדה.

בשנת תשנ"ב הופיע הספר "שבחי הבעש"ט" במהדורה מדעית מעובדו של אברהם רובינשטיין, תוך שימוש בכתב-יד שהיה בלתי ידוע עד לדורנו — כתב יד לובביטש שבו שינויים חשובים. כתב יד זה צולם ע"י הרב יהושע מונדשיין, במילואו בצירוף הסברים מאלפים.

ארץ ישראל במשנת הבעש"ט

עזה היתה תשוקת הבעש"ט לעלות לארץ ישראל. מסופר על השתדלותו להשתמש

בדברים שהובאו מארץ ישראל: בשמים מארץ ישראל, תיק תפילין, אתרוג.

כל ימיו השתדל לעלות לארץ ישראל ומשלא הצליח בכך, לא חדל מלשאוף לעלות, כפי שהוא כותב בעצמו באגרתו לגיסו שבארץ ישראל: "השם יודע שאין אני מייאש עצמי מנסיעה לארץ ישראל אם יהיה רצון השם להיות עמך ביחד אך אין הזמן מסכים לזה".

עובדא היסטורית היא שהבעש"ט היה בדרכו לארץ והגיע עד לקושטא. תלמידו המסור רבי יעקב יוסף הכהן מפולנאה כותב על כך: "כשהלך בנסיעה הידועה הראה לו רבו, במקום זה היה מרומז הנסיעה שהיו נוסעים ישראל במדבר, וכל נסיעת האדם מרומז בתורה וכו' וכן כשנשברה לו הספינה והיה בעצבות גדולה ובא רבו — הוא אחיה השילוני — ותמה עליו, והראה לו באיזה עולם הוא עכשו, ואז התחזק בלבו למתקן בשרשן הידוע לו".

מכאן ואילך אנו יודעים על נסיעה זו רק ממקורות האגדה המסבירים לנו גם מדוע לא צלחה נסיעתו זו ומדוע היה חייב לשוב לביתו.

האגדה החסידית מרבה לתאר את כיסופיו לארץ ישראל וכאשר הוא נפגש עם החוכרים הגדולים — שמואל וגדליה — ה"דירזאווזעס", המוכנים לממן את נסיעתו ולהקציב לו הקצבה קבועה בעת מגוריו בארץ, הוא משיב, כי הפרנסה בארץ ישראל אינה מטרידה אותו והעיקר "שיזכה להיות שם".

תזכורת על נסיעה זו, ממקור נאמן, נמצאת באגרתו של רבי שניאור זלמן מלאדי לרבי ישראל מפולוצק: "ודכירנא עוד בבית אדמו"ר הרב המגיד נ"ע. פעם אחת דברנו מנסיעת רבנו הקדוש הבעש"ט זלה"ה, ואמר אדמו"ר נ"ע, כי יש נשמות שצריכות דוקא ארץ ישראל ויש נשמות שצריכות דוקא תו"ל".

ביבליוגרפיה נבחרת לתולדות הבעל שם טוב: שבחי הבעש"ט. מהדורת ש. א. הורודצקי, ברלין

בעש"ט ותנועת החסידות, בנימין צביאלי, תל אביב תש"ך. הבעל שם טוב, יוחנן טברסקי, תל אביב תשי"ט. רבי ישראל בעל שם טוב (2), מרדכי גוטפריד, תל אביב תש"ז. ספורי הבעש"ט, שמואל יוסף עגנון, ירושלים תשמ"ז. רבי ישראל בעל שם טוב (ידיש), מנשה אונגר, ניו יורק 1963. בעל שם טוב (ידיש), ש. שניצר, ורשה 1935. משה פראגר ניו יורק תש"ד. ד"ר יהודה ליב לגדאן, ישראל בעש"ט, יוהניסבורג תרפ"ג, משה פראגר, Rabbi Israel Baal Shem London 1934 Shem und Elia Wilne Abraham Kohane, Israel Baal Shem תש"ד Les Merveilles du Becht, Pescal Themarlys Dr. I. L. Landau, Israel תרפ"ג יוהניסבורג Baal Shem מעשות פון ר"י בעש"ט י. פטאשו ניו יורק 1957 M. Buber, 1931 Des Baal Schem Tow Untezwisund in Umgang Mit Gott Berlin 1927.

רבי ישראל ברנדווין מברז'אן

ניספה בשואה ביום הכפור תש"ג (1942)

בן רבי פנחס מסטרטין. חתן רבי חיים יוסף לנגר.

מילא את מקום אביו כאדמו"ר בברז'אן.

בנו — רבי יהודה צבי וגם בתו ניספו בשואה. בנו — רבי יעקב מרדכי עלה לארץ.

רבי ישראל גיטרמן מברשד

תרמ"ח (1888) — ט"ו בשבט תרע"ח (1918).

בן רבי שלמה מטיטשלניק. שושלת סאוורן. חתן דודו רבי נח השני מלאכוביץ. גיהל אדמו"רות בברשד הבסרבאית בחיי אביו ונפטר לפני אביו.

רבי ישראל מדוברובנה

בן רבי יצחק אייזיק מדוברובנה — חתן רבי נחמן מברסלב. חתן רבי אהרן טברסקי מטשרנובל.

נפטר בגיל צעיר בהותירו אחריו את בנו רבי גדליה ממאלין שגדל בבית סבו

תרפ"ב. שבחי הבעש"ט, מהדורה מדעית מאת פרופ' אברהם רובינשטיין (ערך יצחק אלפסי), ירושלים תשנ"ב. החסידות והחסידים, ש. א. הורודצקי, חלק א', עמ' א-ע"ג, ברלין תרפ"ג. אור ישראל, מיכאל לוי ראדיקסזאן, קניגסברג תרל"ו. רבי ישראל בעל שם טוב, אברהם כהנא, זיטומיר תרס"א (גם ב"ספר החסידות" שלו, ח"א, ורשה תרפ"ב). רבי ישראל בעל שם טוב, חייו פעולותיו ותורתו, הרב מתתיהו יחזקאל גוטמן, יאסי תרפ"ב. רבי ישראל בעש"ט, זיין לעבען ווירקין און לעהרא. הרב מתתיהו יחזקאל גוטמן, בוקארשט תש"ז. תולדות החסידות, שמעון דובנוב, כך א', תל אביב תר"ץ. הבעש"ט ותלמידיו, הרב דוד הלחמי (ויסברוד), תל אביב תש"ך. שם ושארית, הרב לוי הלוי גרוסמן, תל אביב תש"ג, עמ' ל', נח. ראשיתה של החסידות (ינסודותיה הסוציאליים והמשיחיים, פרופ' ב. דינור (דינבורג), פרק יב: "תפקידו המשיחי-הנבואי של הבעש"ט בתוך "פרקים בתורת החסידות ובתולדותיה" ערך אברהם רובינשטיין ירושלים תשל"ח עמ' 96 וגם בספרו "במפנה הדורות" עמ' 81-227. הרב יהודה ליב הכהן מימון (עורך) ספר הבעש"ט ירושלים תש"ך. רבי ישראל בעל שם טוב, משה מארק-פראגר, ירושלים תש"ך. רבי ישראל בעל שם טוב, ש. ז. זצר 1919. הבעש"ט ובני היכלו, בצלאל לנדוי, תל אביב תשכ"א. דמותו ההיסטורית של רבי ישראל בעל שם טוב, בתוך "מולד" י"ח 1960; שתי עדויות על חבורת החסידים והבעש"ט בתוך "תרביץ" כ' (תש"ט) (מאת פרופ' ג. שלום) ובתוך "פרקים בתורת החסידות ובתולדותיה" עמ' 198. רבי ישראל בעל שם טוב, בתוך "ציון" תשמ"ז, (מאת ד"ר משה רוסמן). רבי ישראל בעל שם טוב, מ. איידלבוים, תל אביב תשנ"א, רבי ישראל בעל שם טוב, הלל צייטלין, ורשה 1910. רבי ישראל בעל שם טוב, אליעזר שטיינמן, תל אביב תש"ך. רבי ישראל בעל שם טוב, הרב אברהם חנוך גליצנשטיין, כפר חב"ד תש"ך. הצדיק לדורות — הבעש"ט צאצאיו ותלמידיו, יצחק אלפסי, תל אביב תשנ"ז. משה רוסמן, הבעש"ט מחדש החסידות, ירושלים תש"ס. בעל השם, עמנואל אטקס, ירושלים תשס"א. דמויות גדולי החסידות, מאיר שצרנסקי, תל אביב תש"ה, עמ' י"א-כ"ד. על חסידות וחסידים, יצחק רפאל, ירושלים תשנ"א, עמ' 11-49 גדולת רבינו ישראל בעל שם טוב, אברהם נתן בערנטה, ירושלים תשי"ט. תולדות בעלי שם טוב, מיכאל לוי ראדיקסזאן, קניגסברג תרל"ו. רבי ישראל